

„A víz és az ember tájformáló szerepe a Tisza-völgyben” (Gondolatok)

Azt persze jól tudjuk, hogy a természetes vízviszonyokba való mindenféle emberi beavatkozás meghatározott igények és érdekek szerint történik, amelyeket a politika, a mindenkori államhatalom fordítat le műszaki nyelvre és hajtat végre a vízügyi szolgálattal.

Ahogy az egymást követő korok más és más igényeket támasztottak a hazai vizekkel kapcsolatban, úgy az elmúlt két évszázadot tekintve a vízgazdálkodás különböző korszakai is elhatárolhatók egymástól.

Egészen közelmúltig, amikor Magyarország a szocialista világrendszer része volt, a politika a hazai mezőgazdaság mindenáron való felfuttatását tűzte célul, a gabonatermelés mennyiségi mutatói a keleti piacra való exportképességünk fokmérői voltak. Kevésbé a minőség, mint inkább a mennyiség volt fontos. Minden talpalattnyi szántóterületre szükség volt, hiszen a piac korlátlan befogadó volt. Hogy mi mennyibe kerül, nem volt érdekes – igaz, a támogatott árak és elvonások világában, nem volt közgazdász, aki pontos képet adhatott volna erre a legfontosabb kérdésre. Arról már nem is beszélve, hogy a kérdést szélesebb körben – azaz a környezeti terhelés költségeit tekintve – sem értelmezte senki (legalábbis a hivatalos hatalom részéről nem), hiszen a társadalmat hosszú távon anyagi értelemben is terhelő természeti-ökológiai károk fogalma, mértéke körül még ma sem teljes az egyetértés.

A hazai mezőgazdasági vízgazdálkodás ilyen körülmények között a gabonatermelés biztonságát veszélyeztető belvizek és árvizek elleni védelmet helyezte tevékenysége középpontjába. Ez konkrétan olyan műszaki feltételek kialakítását jelentette, amelyben az volt a cél, hogy a vízlevezető csatornák hálózatával kapcsolt vízáttemelő berendezések a belvízborítás időtartamát minél inkább csökkentsék. Árvízvédelmi szempontból pedig a mértékadó árvízi szintre kiépített töltésrendszer léte jelenthette a sikeres védekezés legfőbb garanciáját. A gazdasági igények és a hozzájuk rendelt műszaki tartalom működőképesnek tűnt, az 1970-es tiszai árvizet követően a vízügyi szolgálat nekilátott a belvízvédelmi rendszerek hatékony kiépítéséhez, az árvédelmi létesítmények és hozzájuk kapcsolódó szervezeti-anyagi bázis fejlesztéséhez.

Az e téren bekövetkező szemléletváltás kikényszerítője a rendszerváltozást követő gazdasági átrendeződés volt. Az agrárium keleti piacai megszűntek korlátlan átvevők lenni. Előtérbe kerültek a minőségi kérdések is. Az árak egyre inkább tükrözni kezdték a piaci viszonyokat, s a magántulajdonhoz kapcsolódó magánérdek megkérdőjelezte a korábbi (korlátosan) korlátlan állami szerepvállalást a vízkárok elleni védelem tekintetében is.

A valamikori helyzetéből az emberi tevékenység következtében kilódított „természeti inga” kibillentett állapotban tartásához a megépített műtárgyak folyamatos fenntartása és üzemeltetése szükséges. Hogy a kibillentett ingát melyik állásában kell megtartani, azt a mindenkori ökológiai-gazdasági érdekek döntenek el. Ha nincs szükség minden egyes négyszögöl szántó bármi áron való megművelésére, ha az egykor vizenyős területek csak nagy ráfordítások árán tehetők megművelhetővé, de még így sem a legjobban fizető földek, akkor nem biztos, hogy ár- és belvízmentesítésük komoly állami érdeket jelent. Akkor lehet, hogy engedni kell a természeti állapotok visszaalakulását. Persze ez sem olyan egyszerű, mert a már kialakított vízrendszerek egymással összefüggnek. A „teret a víznek” elv érvényesítése legalább annyi tudományt, előrelátást, műszaki tervezést, modellezést, stb. követel, mint a vízkárelhárítás mindennapi tevékenysége.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az ország Trianon óta alvízi ország lett, s a vízgyűjtőkön folyó emberi tevékenység szabályozása, már a szomszédos országok dolga. Ráadásul ott is volt rendszerváltozás, ott is csökkent az állami mindenhatóság, az állampolgárok mindennapi életébe (gazdálkodásába) való központi beleszólás. Ha velük a vízgyűjtőkön lezajló hidrológiai események kezelésének kérdésében nem tudunk megegyezni, akkor a vízkárok elleni védekezés során csak

saját magunk erejére számíthatunk.

És akkor még sok mindenről nem esett szó. Az ma már világos, hogy az árvízvédelem nem alapulhat csak a gátak erősítésén, jóllehet a töltéseknek a mértékadó árvízi szintnek megfelelő kiépítése nem takarítható meg. Mindenféle jövőbeli árvízvédelmi rendszer alapjait a gátak jelentik, de ezek jó állapota önmagában még nem elegendő. A folyómedrek és hullámterek megfelelő állapota is sokat jelent az árvizek elleni küzdelemben, de az árvízi csúcshozamok levezetésében egyéb alternatív lehetőségeknek is szerepet kell kapniuk. Ilyen megoldás lehet „A Vásárhelyi terv továbbfejlesztése” c. programban is szereplő szükségeltározók láncolatának kialakítása. Mindez szervesen illeszkedik abba az áramlatba, amely a folyószabályozás helyett a folyógazdálkodás megteremtését igényli, a területhasználattal változásával pedig megkülönböztetett figyelmet szentel a vizes élőhelyek gyarapításának. Az utóbbi évtizedben a természetvédelmi „zöld folyosó” program az árvízvédelmi fejlesztések során megkülönböztetett figyelmet kapott.

Azt sem lehet elhallgatni, hogy a korszerű elképzelések mellé kérdőjelek is kerültek. Ha arra gondolunk, hogy a szakértők között már nem kelt megütközést a földművelés fogalom ellentétpárjaként a „vízművelés” kifejezés, ez a gyakorlatban még igen nehezen fog gyökeret verni. Ha annakidején az árterek vízvilágában élő emberek körében közvéleménykutatást tartottak volna az ármentesítésről, elutasító véleményük az egekbe szaladt volna. A most újra vízzel borítandó területek gazdasági hasznosításában nagyon jók lennének az ő egykori tapasztalataik, ill. azoknak a kimaradt másfél évszázad alatt korszerűsített mai változatai. Mert ugyanott folytatni, ahol akkor abbamaradt, nem jelenthet járható utat.

Aki eddig a hagyományos földművelés fogásait ismerte, nehezen fog egy másik gazdálkodási formára áttérni. A földművelés tradicionális mesterség. A gazdálkodók konzervatívizmusa nem teszi lehetővé a gyors váltásokat. A 19. század végének alföldi agrárszocialista mozgalmi egyes agrárius politikusokat arra indították, hogy az öntözéssel gazdálkodásban lássák a foglalkoztatási válságból kivezető utat. Az tény, hogy az öntözés sokkal munkaigényesebb gazdálkodási forma, jóval nagyobb munkaerő foglalkoztatható vele, de az elképzelés nehézségeire már a kortárs Kvassay Jenő is rámutatott. Ha hiányzik a termelési tapasztalat (nem is beszélve a műszaki berendezés költségességéről), nincs követendő példa a gazdák előtt, vajmi kevéssé lehet várni a tömeges „áttérést”. Messzemenő állami támogatás és gyámolítás mellett is csak igen kis lépésekben lehet előrelépni.

Mindezeket figyelembe véve, azt hiszem nincs más elfogadható alternatíva a fenti elképzelésekkel szemben. A mai gazdasági érdekek elviselik egyes korábban árvíz- és belvízkárok alól mentesített területek visszaadását a víznek. Az ezzel kapcsolatos politikai-gazdasági-, valamint műszaki kérdések megválaszolása csak a társadalmi konszenzus mentén lehetséges. Egy valamit azonban a konszenzus keresése közben is mindig szem előtt kell tartani: nem lehet a Vásárhelyi terv továbbfejlesztése programot félig, vagy kétharmad részben megvalósítani. Annak valamennyi eleme egymással szoros összefüggésben van, csak együtt hatékonyak. Ahogy a Tisza-szabályozás programjának a lényege is az egész Tisza-völgyre vonatkozó átfogó kezelést jelentett. Ahogy egykor Szchenyi megfogalmazta: „... a dolog sikerére az szükséges, hogy az egész Tisza völgye, minden legkisebb bitangféle részs nélkül, mellyen aztán minden bizonytal beütné a farkas, egy compact társulati szerkezetben álljon...”.

Milyen lesz a jövő emberformálta tája a Tisza-völgyben? A kérdésre nehéz válaszolni, csak azt lehet tudni, nem teljesen olyan, amilyennek most látjuk. Amikor még nem volt ember e vidéken, a táj akkor is változott. Változni fog majd utánunk is!